

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
İlâhiyat Fakültesi Dergisi
The University of Kahramanmaraş Sütçü İmam
Review of The Faculty of Theology
ISSN-1304-4524

Türk İslam Edebiyatında Tezkire ve Evliyâ Tezkireleri
Turkish Islamic Literature And Tadhkiras Of Saints

Yazar / Author

Recep Şükrü GÜNGÖR

Dr., Aile ve Sosyal Politikalar Müdürlüğü

Kahramanmaraş/ TÜRKİYE

receptsukrugungor@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-2945-719X>

Makale Türü/ Article Types: Araştırma Makalesi /Research Article

Makale Geliş Tarihi/ Date of Receipt: 29/10/2017

Makale Kabul Tarihi / Date of Acceptance: 22/06/2018

Makale Yayın Tarihi: 30/06/2018

Yayın Sezonu/Pub Date Season: Ocak-Haziran / January-June

Yıl/Year: 16 **Sayı/Issue:** 31 **Sayfa /Page:** 207-231.

Atıf/Citation: GÜNGÖR, Recep Şükrü. "Türk İslam Edebiyatında Tezkire ve Evliyâ Tezkireleri". *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31 (Haziran 2018): 207-231.

• *Bu makale iThenticate programında taranmış ve intihal içermediği tespit edilmiştir.*

Türk İslam Edebiyatında Tezkire ve Evliyâ Tezkireleri

Öz

Klasik edebiyatımızın temel kaynaklarından olan tezkire, hatırlamak, anmak anlamına gelen Arapça bir kelimedir. Tezkireler Arap Edebiyatındaki tabakat kitaplarından esinlenerek ortaya çıkmıştır. Araplarda tabakat, Farslarda ve Türklerde tezkire adını almıştır. Türk edebiyatında 12. yüzyılda başlamış, 20. Yüzyıla kadar devam etmiştir. Türk İslam Edebiyatının vazgeçilmez kaynaklarından olan tezkirenin yüzlerce örneğine rastlanmaktadır. Müslüman Türk coğrafyasında klasik dönem şairlerinin hayatlarını tezkirelerden öğrendiğimiz gibi Evliyanın hayatını, kerametlerini, menkıbelerini de evliya tezkirelerinden öğrenmekteyiz. Tezkireler sayesinde Türk tasavvuf edebiyatı ve tarihi hakkında geniş bilgiler elde etmekteyiz. Evliyâ tezkireleri edebiyatımızda daha çok çeviri olarak yer almaktadır. Molla Câmi ve Ali Şir Nevâî ile başlayan ve Türk İslam Edebiyatının vazgeçilmez kaynaklarından kabul edilen evliyâ tezkireleri üzerine 13 tez hazırlandığını tespit edebildik. Bunlardan ikisi mezuniyet, yedisi yüksek lisans, dördü doktora tezi olarak hazırlanmıştır. Bu makalede, tezkire, Türk İslam Edebiyatında tezkire ve evliyâ tezkireleri hakkında bilgi verilmiş, evliyâ tezkirelerinin belli başlıları tanıtılmıştır. Makalede, orijinal özellikler taşıyan evliya tezkirelerinin ilim âlemine tanıtılması ve kültür hayatımıza yeni bir ışık tutması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tezkire, velî, evliyâ tezkiresi, tasavvuf, biyografi

Turkish Islamic Literature And Tadhkiras Of Saints

Abstract

Tadhkira (collection of biographies), which is one of the basic resources of Turkish classical literature, is an Arabic word meaning to remember. Tadhkiras originated from the books of *Ṭabaqât* (biographical dictionary) in Arabic Literature. This genre

was named Ṭabaqāt by Arabs and tadhkira by Persians and Turks. It started in the 12th century in Turkish literature and continued until the 20th century. There are hundreds of examples of tadhkiras, which are among the indispensable resources of Turkish Islamic literature. We learn about the lives of the poets of the classical era in the Muslim Turkish countries from tadhkiras; we also learn about the lives, extraordinary incidents and stories of saints from the tadhkiras. We get detailed information about Turkish Şūfi literature and its history thanks to tadhkiras. Tadhkiras of saints are mostly translated works in Turkish literature. We managed to determine that thirteen theses were prepared on tadhkiras of saints, which are regarded among the indispensable resources of Turkish Islamic literature, starting with Mullā Jāmi' and Alī Shīr Navā'ī. Two of them were graduation theses, seven of them were postgraduate theses and four of them were doctoral theses. In this article, we give information on tadhkira, tadhkira in Turkish Islamic literature and tadhkiras of saints, and on the other hand we present the main tadhkiras of saints. The aim of the article is to inform the academic world about tadhkiras of saints that have original properties and to shed a new light on our cultural life.

Keywords: Tadhkira, saint, tadhkira of saints, Şūfism, biography

Giriş

1. Tezkire

Tezkire sözlük anlamı olarak; isteneni anma, hatıra getirme, yâd etme, Reisülküttâp tarafından Divân-ı Hümâyün kâtiplerine verilen hürriyet varakası¹; not kâğıdı, pusula, varaka, bir şehrin içinde bulunan resmî daireler arasındaki yazışma, nüfusa

---

¹ Ebü't-Tâhir Mecdüddin Muhammed b. Ya'kût b. Muhammed Firûzâbâdi, *el-Okyanûsu'l-basit fi tercemeti'l-kâmûsi'l-muhit: Kâmûsu'l-muhit tercümesi*, trc. Mütercim Asım Efendi (İstanbul: 2013), 349.

ve esnaf erbabına verilen resmî kâğıt²anlamlarına gelmektedir.

Terim olarak tezkire, belli bir alanda meşhur olan kimsele-
rin ve genel anlamıyla şâirlerin hayatlarını anlatan, şiirlerinden
örnekler veren eserdir. Birçok alanda tezkire kaleme alınmıştır.
Tezkiretü’ş-Şuarâ, *Tezkiretü’l-Evliyâ*, *Tezkire-i Osmâniye*, *Tezkire-
tü’l-Hattatîn* gibi çeşitli konularda tezkire bulunmaktadır.³
Menâkıb-ı Evliyâ-i Mısır, *Tezkire-i Evliyâ-i Bağdat* gibi, bir yöre ya-
hut şehirde yaşamış olanları ele alan tezkireler de vardır.⁴

Tezkireler, yazıldığı devrin edebiyat ve kültürünü yansıtır-
lar. Konuları; ele aldıkları kişilerin hayatları, faaliyetleri ve eserle-
ridir. Ele aldıkları şahsiyetlerin eserlerinden örnekler vererek ki-
şilikleri hakkında yorum yaparlar. Tezkirecinin bunu yapmadaki
amacı, bu şahsiyetlerin unutulmamasıdır. Tezkireci bunları ya-
zarken kendi hünerini de gösterir; sanatlı, âhenkli dil kullanma-
ya özen gösterir.⁵ Tezkire yazarı Dîvan edebiyatının gizli kahra-
manıdır. Onların sayesinde yüzyılların biriktirdiği zevk günümüze
kadar gelebilmiştir.⁶ Şunu da unutmamak gerekir ki tezkireler
sistematiik, disiplinli kaynaklar değildir, eksikleri olmakla beraber
faydalı eserlerdir.

Tezkirecilik İslam kültürüne ait bir gelenek olup kökeni İsl-
lam tarihinin ilk döneminde tefsir ve hadis çalışmalarına kadar
uzanır. Arapların soylarına düşkünlükleri sebebiyle gelişen⁷ “ta-
bakat” eserlerinden Türk edebiyatına geçen tezkirenin edebiyatı-

² İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Sözlük* (Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2005) “Tezkire”
md., 3:3157.

³ Bilal Kemikli, *Türk İslam Edebiyatı El Kitabı, Giriş*, ed. Ali Yılmaz (Ankara: Grafiker
Yayınları, 2012), 21.

⁴ Haşim Şahin, “*Tarihî Kaynak Olarak Evliyâ Menkıbeleri*”, Prof. Dr. Işın Demirkent
Anısına, (İstanbul: Dünya Yayıncılık, 2008), 550.

⁵ Süleyman Solmaz, *Gülşen-i Şu’arâ (Bağdatlı Ahdi)*, erişim: 11 Haziran 2017,
<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78461/ahdi---gulsen-i-suara.html>, e-kitap,
2009, 6.

⁶ Mustafa Durmuş, “Tezkireden Biyografiye”, *Türk Dünyası Sosyal Bilgiler Dergisi*,
61(Bahar 2012): 289

⁷ Serhat Küçük, “Tezkire ve Tezkireciliğin Gelişimi”, *Tarih Kültür ve Sanat
Araştırmaları Dergisi*, 1/2 (Bahar 2012): 14.

mızdaki ilk örneklerini Ali Şîr Nevâî (öl.1501)'nin *Mecâlisü'n-Nefâis* ve Devletşah (öl. 1507)'in *Tezkiretü's-Şuarâ* adlı eserleri oluşturur. Şâirlerin Osmanlı yönetiminde itibarlı kişiler olmaları ve modern dönem araştırmacılarının şairleri daha çok önemsemesi dolayısıyla şuarâ tezkireleri öne çıkmıştır. Tezkire yazarları daha çok ulema arasından çıkmıştır.⁸

Tezkireler, köken olarak tabakat kitaplarına dayanmaktadır. Evliyâ tezkireleri şuarâ tezkirelerinden bir buçuk asır önce tercüme yoluyla edebiyatımıza girmiştir. Evliyâ tezkirelerinin ilk örneklerini oluşturan tabakât kitapları birçok dile çevrilmiş ve bazı ilâvelerle yayınlanmıştır.⁹

Şuara tezkireleri, şairlerin hayatlarının ve eserlerinin unutulmaması için yazıldığı gibi, evliya tezkireleri de velilerin unutulmamaları için hayatlarını ve kısa menkıbelerini ele alan eserlerdir. Şuarâ tezkireleri aynı zamanda dönemin edebiyat anlayışını, edebî zevk ve seviyesini aktarır. Evliyâ tezkireleri ise dönemin siyâsî, sosyal ve dînî hayatı hakkında okuyucuyu bilgilendirir.¹⁰

Tezkirelerde, hayatı anlatılan şahsiyetlerin doğum tarihleri belirtilmezken ölüm tarihleri genellikle belirtilir. Ele alınan kişinin nereli olduğu, hangi dönemde ve kimin döneminde yaşadığı, hangi eğitimlerden geçtiği, hangi görevlerde bulunduğu, başından geçen önemli olaylar ve önemli eserleri belirtilir. Şairlerin şiirlerinden örnekler verilir, velinin kerametleri anlatılır. Tezkireler üç kaynaktan bilgi aktarır: a. Önceki tezkireler, b. Tarih, fıkıh, hadis gibi kaynaklar, c. Rivâyetler.¹¹

2.Evliyâ Tezkireleri

Müslüman Türk milletinin dînî hayatını ayakta tutmak

⁸ Solmaz, *Gülşen-i Şu'arâ*, 6.

⁹ Küçük, "Tezkire ve Tezkireciliğin Gelişimi", 16.

¹⁰ Harun Tolasa, *Sehi, Latîfi ve Aşık Çelebi tezkirelerine Göre 16. Yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2002), VII.

¹¹ Nurullah Alkaç, "İslâmî Edebiyat Geleneğinde Tezkire". Erişim: 12 Haziran 2017, <http://simitcay.com>

için Allah dostları yüzyıllardan beri hizmet vermiştir.¹² Bu Allah dostlarına velî veya evliyâ adı verilmiştir. Velî kelimesine sözlükte “dost, ahabap, arkadaş, yardımcı, komşu” anlamları verilmektedir ve evliyâ da onun çoğul halidir. Hal böyle iken bu kelime halk arasında tekil anlamıyla kullanılır. Tasavvuf ıstılahında ise “Allah’ı seven, dost edinen ve onun tarafından dost edinilen” manasında kullanılmıştır. Zaman içinde islâmî kavramlarla gelişen bu kelime tabiatüstü manalar içermeye başlamış ve yüzyıllar boyunca halkımızın vazgeçilmezlerinden olup iman esaslarıyla bir anılmaya başlanmıştır. Velâyet kavramı öyle yerleşmiştir ki kabul etmeyenler neredeyse dinden çıkmış sayılacak hale gelmiştir.¹³ Bu düşünce elbette yanlıştır. Halkın bir konuyu abartma özelliği burada kendini gösteriyor. Beğendiği kişiyi yüceltiyor ve yüceltirken ona abartılı özellikler yüklüyor. Bu durum o velî zâtın kişiliğine zarar getirmez. O kendi hayatını yaşamış ve çevresine numune bir insan olmuştur. Toplumunu irşat etmiş, örnek bir hayat bırakmıştır geriye. Bilinçli insanların da zihninde, kalbinde onun bu özelliği kalmıştır.

Dost anlamına gelen velî kelimesi Kur’an-ı Kerim’de birçok kere tekrarlanmıştır. “Müminler müminlerin dostudur.” (et-Tevbe 9/71) “Allah müminlerin dostudur.” (el-Bakara 2/257) “Allah takva sahiplerinin dostudur.” (el-Câsiye 45/19) Her mümin Allah’ın dostudur. Tasavvuf, Allah ile kul arasındaki yaklaşımayı hedeflediğinden mutasavvıflar için velî veya evliyâ kelimesi kullanılmıştır.¹⁴ “Unutmayın ki Allah’a yakın olanların korkmaları için bir sebep yoktur. Onlar acı ve üzüntü çekmeyecekler. Onlar imana erişip Allah’a karşı hep bilinçli ve duyarlı kalmaya çalışan kimselerdir.” (Yûnus 10/62)

---

¹² Yazıcıoğlu Ahmed Bican, *Âşıkların Nurları (Envârü’l-Âşıkîn)*, haz. Ahmet Metin Şahin (İstanbul: Metin Dağıtım, ts.), 6.

¹³ Ahmet Yaşar Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Evliya Menâkıbnâmeleri* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2016), 24.

¹⁴ Mustafa Kara, *Buhara Bursa Bosna Şehirler/Süfîler/Tekkeler* (İstanbul: Dergah Yayınları, 2012), 25.

Velî kavramı İslam'ın ilk asrından başlayarak Müslüman toplumlarda yer etmeye başlamış ve tarikatlerin ortaya çıkışıyla yaygınlaşmış ve “Allah dostu” manasıyla yaşamaya devam etmiştir. Serrâc, Kelâbâzî, Kuşeyrî, Hucvirî, İbn Zeyyât gibi şahsiyetlerin eserleriyle daha da yaygınlaşmış ve Müslüman halk arasında silinmez bir şekilde yer etmiştir. Peygamberimiz için kullanılan “Hâtemu'l-Enbiyâ” terimi gibi veliler için “Hâtemu'l-Evliyâ” kavramının kullanıldığını görmekteyiz. Veliler kendi içinde Nukabâ, Nücebâ, Abdal, Evtâd, Kutub gibi mertebelere tabi tutulmuştur.¹⁵

Velî mertebesine erişmiş din ve tarikat büyüklerinin gerçek ve efsanevî hayatlarını, kerametlerini anlatan eserlere Evliyâ Tezkiresi adı verilmiştir. Bunların en ünlüsü Feridüddîn Attâr'ın eseridir.¹⁶ Evliyâ tezkirelerinin doğmasının sebebi tasavvuf kültürünün Müslümanlar arasında yayılmaya başlamasıdır.¹⁷ Evliyâ tezkireleri, menkıbe kitaplarının aksine, birçok velinin hayatını ele alır. Her veliye ayrılan kısmın başında o velinin hayatı hakkında bilgi verdikten sonra birkaç menkıbesini anlatır. Bu özelliği ile evliyâ tezkireleri menâkıbnâme özelliği taşımazlar ama menâkıbnâmelerin habercisi sayılabilirler.¹⁸ Menâkıb-nâmeler, İslâm edebiyatında velilerin hayatları etrafında oluşan ve daha çok olağanüstü hâl ve kerametlerin anlatıldığı dîni-tasavvufî eserlerdir.¹⁹

Bin yıla yakın bir zamandan bu yana evliyâ tezkiresi kitapları kaleme alınmıştır. Bu eserlerle yüzlerce velinin hayatı, eserleri, fikirleri nesilden nesile aktarılmıştır. Böylece veliler bize tanıtılmış ve onlarla buluşmamız sağlanmıştır.²⁰

Türk İslam edebiyatında evliyâ tezkirelerinin önemli yeri

¹⁵ Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Evliya Menâkıbnâmeleri*, 25-29; Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar* (İstanbul: MÜ. İlahiyat F. Vakfı Yayınları 1994), 90

¹⁶ Agah Sırrı Levent, *Türk Edebiyatı Tarihi* (İstanbul: Dergah Yayınları, 2014), 439.

¹⁷ Kemikli, *Giriş*, 15.

¹⁸ Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Evliya Menâkıbnâmeleri*, 67.

¹⁹ Ramazan Sarıççek, “Menâkıb-ı Kemâl Ümmî ve Bolu”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 17 (Güz 2016): 283.

²⁰ Kara, *Buhara Bursa Bosna*, 429.

vardır. Çok tercüme edilmesi sebebiyle müellifleri, mütercimleri birbirine karıştırılmış olsa da bu eserler okunmaya, yayılmaya devam etmiştir.²¹ Evliyâ tezkireleri Türk edebiyatında 13. asırdan itibaren görülmeye başlanır. Bu eserler daha çok Feridüddin Attâr'ın tezkiresinin tercümeleri şeklindedir. Moğol istilasının yerle bir ettiği Anadolu'nun yeniden kurulmasında evliyâ tezkirelerinin önemli bir yeri vardır.²² Uzun süren savaşların, çalkantıların sonucunda halk ümitsizliğe, korkuya, telaşa kapılmıştır. Onların bu ümitsiz zamanlarında en büyük destekçileri evliyâ hayatları, menkıbeleri olmuştur. Allah dostlarının mücadelesi halkı manevi destek ve moral kaynağı olmuştur.

Attar'ın eserinin dışında başka tezkirelerin de tercüme edildiğini görmekteyiz. Molla Câmî'nin *Nefehâtü'l-Üns*, Molla Hüseyin Kâşifi'nin *Reşehâtü Ayni'l-Hayât*, Ebu'l-Leys es-Semerkandi'nin *Tezkiretü'l-Evliyâ* eserlerinin tercümeleri Türk İslam edebiyatında karşımıza çıkan ilk evliyâ tezkireleridir. Sinan Paşa'nın *Tezkiretü'l-Evliyâ'sı* bu alanda önemli eserlerden kabul edilir.²³ Nazmî-zâde Murtazâ Efendi'nin tezkiresi edebiyatımızda özgün tezkirelerdendir. Çalışmalarımıza göre edebiyatımızda ilk özgün evliyâ tezkiresi Bağdat Evliyâları'dır. Türk İslam edebiyatı sahasında birçok kere çevrilen, özetlenen, adepte edilen, telif niteliğine bürünenler arasından şöhret bulan evliyâ tezkirelerini belirledik.

2.1.Nefehâtü'l-Üns

Nefehâtü'l-Üns Ali Şîr Nevâî'nin isteği üzerine Molla Câmî'nin 1478 (H.883) yılında Farsça kaleme aldığı eseridir. Câmî, Muhammed b. Hüseyin es-Sülemî'nin *Tabakâtü's-Süfiyye* kitabından esinlenmiş ve onun birçok bölümünü elden geçirerek

---

²¹ Necla Pekolcay, *İslâmî Türk Edebiyatı* (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2002), 214.

²² Küçük, "Tezkire ve Tezkireciliğin Gelişimi", 20.

²³ Orhan Yavuz, *Tezkiretü'l-Evliyâ'nın Eski Türkiye Türkçesi İle Tercümesi* (Ankara: KTB yayınları, 1988), 16.

yeniden yazmıştır.²⁴ Ali Şir Nevâî bu eseri Hint ve Türk velilerini de ilâve ederek kendi eseri *Nesâyimü'l-Mahabbe Min Şemâyimi'l-Fütüvve*'yi oluşturmuştur. 16. asırda Nefehâtü'l-Üns, Lamiî Çelebi tarafından *Fütühu'l-Mücâhidîn li-Tervihi Kulûbi'l-Müşâhidîn* ismiyle Türkçeye çevrilmiştir. Tercüme edilirken kitaba Anadolu'da yaşamış kırk sekiz velî ilave edilmiş ve haklarında geniş bilgi verilmiştir. *Tercüme-i Nefahâtü'l-Üns* ismiyle meşhur olmuştur.²⁵

2.2.Nesâyimü'l-Mahabbe Min-Şemâyimi'l-Fütüvve

Bu eser, Molla Câmî'nin *Nefehâtü'l-Üns Min-Hazerâti'l-Kuds* adlı eserinin Ali Şir Nevâî tarafından Çağataycaya tercüme ve ilavesinden oluşmaktadır. Bu eserde 770 velinin hayatı dile getirilmiştir. Nevâî, Câmî'nin eserinde adı geçen 601 veliden 596'sını tercüme etmiş, 170 velî de kendi ilave etmiştir. Bunların bir kısmı Türk bir kısmı da Hint kökenlidir.²⁶

2.3.Reşâhât-ı Aynü'l-Hayât

Ali b. Hüseyin es-Sâfi tarafından 1514 (H.909)'te Farsça yazılan bu eser, 1594 (H. 993)'te ilk defa Mehmed ibn Mehmed Şerîf el-Abbâsî tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir. Bu eserde veliler daha çok tarikatları bakımından incelenmiştir.²⁷ Bütün tarikat erbabına yer veren müellif Nakşibendî tarikatına daha fazla yer vermiştir. Anadolu'da yetişen velilerin gelişmesinde, ilim ve irfan sahibi olmasında bu eserin büyük katkısının olduğu söylenebilir.²⁸

2.4.Tezkiretü'l-Evliyâ Tercümesi

Ebu'l-Leys es-Semerkindî tarafından tercüme edildiği ve

²⁴ Süleyman Uludağ, "Nefhatü'l-Üns", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları 2006), 32: 521.

²⁵ H. Kamil Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014), 78.

²⁶ Kemal Eraslan, *Ali Şir Nevâyî Nesâyimü'l-Mahabbe Min Şemâyimi'l-Fütüvve* (Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, 1996), 39.

²⁷ Orhan Yavuz, *Anadolu Türkçesiyle Yapılan En Eski Tezkiretü'l-Evliyâ Tercümesi ve Dil Özellikleri (İnceleme-Gramer-Metin)* (Konya: Tablet Kitabevi, 2006), 29.

²⁸ Mehmet Fuat Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* (Ankara: TDV Yayınları, 1993), 23.

düzenlendiği söylenen bu eserin 15. yüzyılda telif edildiği tahmin edilmektedir. Müellifi bilinmeyen eser, yirmi babdan oluşur ve her babda on hikâye yer alır. Bab başlıklarına bakarak bu eserin ahlâkî bir eser olduğu söylenebilir.²⁹ Attar tercümelerindeki benzerliklere bakılarak bu eseri yazanın Attâr'ın Tezkiretü'l-Evliyâ'sından yararlandığı söylenebilir.³⁰

2.5.Âşık Ahmed'in Câmîu'l-Ahbâr İsimli Tezkiretü'l-Evliyâ'sı

Âşık Ahmed'in eline Moğolca yazılmış mensur bir evliyâ tezkiresi geçer. Moğolca'yı bilen müellif bu eseri zevkle okur ve bir eser bırakmak amacıyla kitabı tercüme etmeye başlar. Âşık Ahmed, aslı mensur olan bu eseri *Camiü'l-Ahbâr* adıyla manzum olarak tercüme eder. 12.239 beyitten oluşan eser mesnevi tarzında yazılmıştır. Çeşitli konular, hikâyelerle işlenir. Evliyâ hayatını nasihat amacıyla anlatır. Eserin İkinci Murad zamanında telif edildiği tahmin edilmektedir.³¹

2.6.Tezkiretü'l-Evliyâ

Sinan Paşa'nın kaleme aldığı bu eser Attâr'ın tezkiresinin başlangıç kısmının tercümesidir.³² Eser, yirmi sekiz evliyâ menkıbesinden meydana gelmektedir. Sinan Paşa bu eserde gerekli gördüğü yerlerde şerh düşmüş, kendi düşüncelerini de ilave ederek Attar'dan farklılıklar ortaya koymak suretiyle esere telif özelliği kazandırmıştır. Eseri, Emine Gürsoy Naskali dil ve lehçe yönünden incelemiş ve özgün metinle birlikte yayınlamıştır.³³ Sinan Paşa yirmi sekiz veliyi tercüme etmiş, diğerlerini bilinmeyen bir sebepten tercüme etmemiştir.³⁴

²⁹ Selahattin Olcay, *Tezkiretü'l-Evliyâ Tercümesi (İnceleme-Metin-İndeks) Ebu'l-Leys Semerkandî* (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1965), 7.

³⁰ Küçük, "Tezkire ve Tezkireciliğin Gelişimi", 23.

³¹ Küçük, "Tezkire ve Tezkireciliğin Gelişimi", 23-25.

³² Mertol Tulum, *Sinana Paşa Tazarrunâme Yakarışlar Kitabı* (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2014), 25.

³³ Emine Gürsoy Naskali, *Sinan Paşa Tezkiretü'l-Evliyâ* (Ankara: KTB Yayınları, 1987), 16.

³⁴ Küçük, "Tezkire ve Tezkireciliğin Gelişimi", 27.

2.7. Ziyâret-i Evliyâ

Ziyâret-i Evliyâ Hoca-zâde Ahmet Hilmi tarafından kaleme alınmıştır. Eserde, İstanbul'daki Halvetiye tarikatı şeyhlerinin hayatları kronolojik olarak işlenmiştir. Başta evliyâ ziyaretlerini anlatan müellif, daha sonra biyografi kısmına geçmiş ve velilere ait menkıbeler anlatmıştır. Daha sonra bu zatların eserlerini ve ölüm tarihlerini belirttikten sonra kendileriyle ilgili verdiği bazı örnek beyit ve kıtalarla sonlandırmıştır.³⁵

2.8. Sefîne-i Evliyâ

Hüseyin Vassâf, bir gün sahaflardan, Mehmed Sâmî Sünbülî'nin, erenlerin isimlerini ve tarikat silsilelerini içeren *Esmâr-ı Esrâr* adlı risâlesini alır. Müellif, bu eserden ilham alarak velilerin biyografilerini yazmaya karar verir. *Sefîne-i Evliyâ-yı Ebrâr Şerh-i Esmâr-ı Esrâr* adını verdiği eserini yirmi beş senede tamamladığını belirtir. Ancak eser *Esmâr-ı Esrâr*'ın şerhi değildir. Bu isimlendirme kendisine *Sefîne-i Evliyâ*'yı yazma ilhamını verdiği için *Esmâr-ı Esrâr* müellifine bir şükran ifadesi olarak bu ismi kullanmıştır. *Esmâr-ı Esrâr* elli dört sayfadan oluşan bir risâle iken *Sefîne-i Evliyâ*, pîrlerin, sûfilerin biyografisini, eserlerinden örnekleri içeren beş ciltlik hacimli bir eserdir. Vassâf, 1900'ün sonunda yazmaya başladığı eserin müsveddelerini 1923'ün Ekimin'de tamamlar ve 1924'ün Aralık ayına kadar temize çeker. Vassâf, devrinin meşhur şeyhlerinin vefatı münasebetiyle kaleme aldığı veya başkaları tarafından yazılan tarih manzumelerini Sefîne'ye almakla eseri tarih ve edebiyat açısından da önemli hâle getirir. *Sefîne-i Evliyâ* daha müellif hayatta iken basılması için matbaaya verilmiş ancak alfabe değişikliğinden dolayı daha sonra yayınlanabilmiştir. Vassâf, ömrünün son çeyrek yüzyılını tasavvuf ile ilgili araştırmalara ayırmış, bu yolla birçok bilgiyi kaynağından almış ve bize doğru bir şekilde aktarmıştır. Bu eserde Osmanlı

³⁵ Recep Şükrü Güngör, *Nazmî-zâde Hüseyin Murtazâ'nın Tezkire-i Evliyâ-i Bağdâd İsimli Eseri (İnceleme-Tenkitli Metin- Dizin)* (Doktora Tezi, Dicle Üniversitesi, 2017), 5.

topraklarında yaşayan yaklaşık 2000 sufi tanıtılmıştır.³⁶

2.9. Bağdat Evliyâları

Müellifi bilinmeyen *Bağdat Evliyâları* Türkiye Gazetesi Yayınları Ansiklopedi Grubu tarafından 2005 yılında iki cilt hâlinde yayımlanmıştır. Eserde sahâbelerden itibaren on dokuzuncu yüzyıla kadar Bağdat'ta yaşamış İslam büyükleri anlatılmaktadır. Velînin hayatı anlatılarak menkıbelerinden ve kerametlerinden örnekler verilmiş, nasihatleri ele alınmıştır.³⁷

2.10. Tezkire-i Evliyâ-i Bağdâd (Câmiu'l-Envâr Fî Menâkibi'l-Ahyâr)

Bağdat bölgesinde yaşamış ve mezarı orada bulunan evliyânın hayatlarını anlatan eser 1667 (1077)'de Bağdat vâlisi Uzun İbrâhim Paşa'nın isteği ile Bağdat velîlerinin unutulmaması, mezarlarının kaybolmaması ve ziyaret edilmesi için yazılmış, ancak dönemin siyasi çalkantıları nedeniyle çalışma yarım kalmıştır. 1681 (1092)'de başka bir İbrahim Paşa'nın Bağdat'a vâli olması ve bu eseri müelliften tamamlamasını istemesi üzerine Murtazâ Efendi, eseri genişleterek yeniden yazmıştır.³⁸ Nazmî-zâde Hüseyin Murtazâ'nın tezkiresi, Bağdat bölgesinde yaşamış evliyânın, âriflerin, sûfilerin hayatlarını, kerâmetlerini işlemektedir. Her velînin anlatımına secîli sözlerle başlanmış, onun aile bağı kısaca anlatılmıştır. Velîler kısaca tanıtıldıktan sonra hayatına değinilmiş ve daha sonra da kerâmetleri, düşünceleri ve diğer zatların onlar hakkındaki sözleri işlenmiştir.³⁹

---

³⁶ Mustafa Kara, "Hüseyin Vassaf'ın Sefîne-i Evliyâ ve Gülzâr-ı Aşk'ı", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 17, (Bahar, 2006): 323-327.

³⁷ Türkiye Gazetesi Ansiklopedi Grubu, "Takdim", *Bağdat Evliyâları Ansiklopedisi*, (İstanbul: Türkiye Gazetesi Yayınları, 2005) 2: 6.

³⁸ Tahsin Özcan, "Nazmî-zâde Murtazâ Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2006), 32: 462.

³⁹ Güngör, *Nazmî-zâde Hüseyin Murtazâ'nın Tezkire-i Evliyâ-i Bağdâd İsimli Eseri*, 14.

3.Evliyâ Tezkireleri Üzerine Yapılan Tezler

3.1.Tercüme-i Tezkiretü'l-Evliyâ Üzerinde Lisânî Bir Çalışma.

Türkân Aksu tarafından 1941 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde mezuniyet tezi olarak hazırlanmıştır. Evliyâ tezkireleri ile ilgili ilk eser bu tez çalışmasıdır. Çalışma İÜ Türkiyât Enstitüsü 120 numarada kayıtlıdır.

3.2.Anadolu Türkçesi ile Tezkire el-Evliyâ Tercümesinin Gramer Hususiyetleri.

Necla Pekolcay tarafından 1946 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde mezuniyet tezi olarak hazırlanmıştır. Çalışma İÜ Türkiyât Enstitüsü 252 numrada kayıtlıdır.

3.3.Uygurca Tezkiretü'l-Evliyâ Tercümesi.

Verdi Kankılıç tarafından 1972'de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde doktora tezi olarak hazırlanmıştır. Çalışma İÜ Türkiyât Enstitüsü 1300 numarada kayıtlıdır.

3.4.Anadolu Türkçesi ile Yapılan En Eski Tezkiretü'l-Evliyâ Tercümesi ve Dil Özellikleri (2 cilt).

Orhan Yavuz tarafından 1986'da doktora tezi olarak hazırlanan eser 355 sayfadan ibarettir. Eser 1988 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı yayınları arasında basılmıştır. Tezkirede, Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında tezkireler hakkında bilgi verildikten sonra Attâr'ın hayatı ve eserleri anlatılmıştır. Daha sonra da Attâr'ın Tezkiretü'l-Evliyâ Tercümesi incelenmiştir. Tercümeleri, eserin özellikleri ve bazı tercümlerle mukayesesi yapılmıştır. Bunlardan sonra metnin transkripsiyonu verilmiş ve sonuna da lügatçe hazırlanmıştır.

3.5.XIV. Yüzyıla Ait Anonim Bir Evliya Tezkiresinin 100 Varakının Çevirisi Üzerine Bir Araştırma.

Nazan Kırımhan tarafından 1988 yılında Erzurum Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yüksek lisans tezi olarak hazırlanan eser 204 sayfadan oluşmaktadır.

3.6. Değişik Bir Tezkiretü'l-Evliya Metni (inceleme-dizin-metin).

Önder Öz tarafından 1992 yılında yüksek lisans tezi olarak hazırlanan eser 448 sayfadan ibarettir. Bu eser, Eski Anadolu Türkçesi dönemi dili ile tercüme edilmiş olan bir evliyâ tezkiresi metni üzerine hazırlanmış çalışmadır. Giriş bölümünde; eser, yazarı, dil özellikleri ve eserin diğer evliyâ tezkireleri metinlerinden farklılıkları hakkında bilgi verilmiştir.

3.7. Tezkiretü'l-Evliyâ Tercümesi [1a-104a] (Giriş-Metin-Dizin).

Özlem Demirel tarafından 2005 yılında yüksek lisans tezi olarak hazırlanan eser 685 sayfadan oluşmaktadır. Eser, Attar'ın eserinin Millî Kütüphane A-4983'te kayıtlı olan nüshasının ilk kısmının tercümesidir. Oğuz yazı dilinin on üç ve on altıncı yüzyıllar arasındaki dönemi ile Batı Türk yazı dili ve edebiyatı çalışmalarına katkıda bulunma amaçlanmıştır. Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde eser ve şu ana kadar yapılan Tezkiretü'l-Evliyâ tercümeleri hakkında bilgi verilmiştir. Metin bölümünde eserin transkripsiyonlu çevirisi yapılmıştır. Dizin bölümünde ise Tezkiretü'l-Evliyâ adlı eserin gramatikal dizini yer almaktadır.

3.8. Tezkiretü'l-Evliyâ Tercümesi [103b-207a] (Giriş-Metin-Dizin).

Harun Aydın tarafından 2005 yılında yüksek lisans tezi olarak hazırlanan eser 440 sayfadan oluşmaktadır. Attâr'dan tercüme edilen eser Millî Kütüphanede A-4983 numaralı arşivde kayıtlıdır. Eserin 104-207 varakları arası dil açısından incelenmiş sonuna tıpkıbasım konulmuştur. Eserin ilk bölümünü Özlem Demirel yüksek lisans tezi olarak çalışmıştır. Yazar, Attâr'ın tek mensur eserini uzun okumalar, araştırmalar sonunda evliyânın unutmaması, okuyanlara ibret olması için yazdığını belirtmektedir.

3.9. Tezkiretü'l-Evliyâ (Giriş, Metin, İndeks).

Mustafa Kuğu tarafından 2006 yılında yüksek lisans tezi olarak hazırlanmış olup 850 sayfadan oluşmaktadır. Bu eser, 16. yüzyılda Nureddin Ali bin Kiçikne Seyyid Aliyyu's-Şalqanî tarafından Mısır'da Farsçadan Doğu Türkçesine çevrilmiş olan Tezkiretü'l-Evliyâ'ya ait 138 varağın transkripsiyonunu içerir. Nüshalardan Doğu Türkçesi ile yazılmış olanları, Paris'te ve İstanbul'da bulunmaktadır. Bu çalışma Giriş, Metin, Dizin ve Tıpkıbasım bölümlerinden oluşmaktadır. Çalışmanın sonunda varakların tıpkıbasım örnekleri verilmiştir.

3.10. Bir Tezkiretü'l-Evliya tercümesi (Giriş-inceleme-metin-söz).

Uluhan Özalan tarafından 2009'da yüksek lisans tezi olarak hazırlanan eser, 466 sayfadan oluşmaktadır. Kayseri Râşid Efendi Kütüphanesinde 27317 numarada kayıtlı bulunan yazma üzerinde yapılan çalışma giriş, yazılış özellikleri, ses bilgisi, şekil bilgisi, metin, sözlük ve özel adlar indeksinden oluşmaktadır. Giriş bölümünde eser, yazar ve eserin diğer nüshaları üzerine yapılan çalışmalar hakkında bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde eserin yazılış özellikleri, verilen örneklerle ortaya konulmuştur. Ses bilgisi bölümünde, ünlü ve ünsüzlerle ilgili metinde karşılaşılan ses olayları örneklerle açıklanmıştır. Şekil bölümünde, eserde tespit edilen ekler tasnif edilerek örnekleriyle sunulmuştur. Daha sonraki bölümlerde eserin transkripsiyonlu metni, eserden alınan cümlelerle oluşturulan sözlük ve özel adlar indeksi yer almaktadır.

3.11. XVI. Yüzyıla Ait Bir Tezkiretü'l-Evliyâ Tercümesi (giriş-metin-sözlük-tıpkıbasım).

Serhat Küçük tarafından 2011 yılında doktora tezi olarak hazırlanan eser 417 sayfadan oluşmaktadır. Eser, XVI. yüzyılda Feridüddin Attâr'ın Tezkiretü'l-Evliyâ isimli eserinin Türkçeye mensur tercümesinin çevriyazıya aktarımı ve metin sözlüğünden ibarettir. Eserin tercümesi 16. yüzyıl sonlarında İsfendiyaroğulları (Candarogulları) devrinde Hacı Hüsrev b. Abdullah tarafından

istinsah edilmiştir. Bu eser, konusundan ziyade beylikler dönemine ait olması bakımından önemlidir.

3.12.Ferîdüddîn-i Attâr'ın Tezkiretü'l-Evliyâ'sının Türkçe Tercüme Nüshaları Üzerinde Mukâyeseli Bir İnceleme.

Nesibe Kablander tarafından 2015 yılında yüksek lisans tezi olarak hazırlanan eser 413 sayfadan oluşmaktadır. *Tezkiretü'l-Evliyâ*'nın Batı Türkçesi tercümelerinin muhtelif kütüphanelerde çok sayıda nüshası bulunmaktadır. Bunların bir kısmı eski Anadolu Türkçesi ile yapılmış tercüme nüshaları iken diğer bir kısmı Osmanlı Türkçesi sahasına aittir. *Tezkiretü'l-Evliyâ* tercümeleleri üzerine şu ana kadar nüshaların tavsifi ve tasnifi hakkında müstakil bir araştırma yapılmamıştır. Bu eserde, tercümele ve mütercimleler üzerinde durulmuştur. Yazma eser kütüphanelerindeki nüshalar arasında mukayeseler yapılmıştır. *Tezkiretü'l-Evliyâ* hakkında günümüze kadar yapılan çalışmaların genelinde tekrar edilen bazı hatalı bilgilerin tashihi ve eserin Batı Türkçesi tercümelerinin sayısına dair bir tespiti yapılmıştır.

3.13.Nazmî-zâde Hüseyin Murtazâ'nın Tezkire-i Evliyâ-i Bağdâd İsimli Eseri (inceleme-tenkitli metin- dizin).

Tarafımızdan 2017 yılında doktora tezi olarak hazırlanan eser 351 sayfadan oluşmaktadır. Murtazâ Efendi'nin *Tezkire-i Evliyâ-i Bağdâd* isimli eseri, transkripsiyonlu ve mukayeseli olarak ele alınmıştır. Otuz yedi nüshası tespit edilen *Tezkire-i Evliyâ-i Bağdâd*'ın Topkapı Sarayı Müzesi R.1501, Kılıç Ali Paşa 784, Selim Ağa 779, Nadir Eserler 2512, Bağdatlı Vehbi Efendi 1259 numaralı beş nüshası transkript edilerek, nüshalar arasında karşılaştırma yapılmıştır. Çalışmada tezkire ve evliyâ tezkireleriyle ilgili bilgiler verilerek 17. yüzyılda yaşamış olan Murtazâ Efendi'nin biyografisi, eserleri ve yararlandığı kaynaklar incelenmiştir. Eser, Attâr tezkiresinin tercümesi ve Sinan Paşa'nın *Evliyâ Tezkiresi* ile karşılaştırılmıştır. Bu eserde velilerin hayatları, menkıbeleri ve tasavvuf hakkında bilgiler verilmiştir. *Tezkire-i Evliyâ-i*

Bağdâd, evliyâ tezkireleri arasında önemli bir yere sahiptir. Eser, ilk özgün Türkçe Evliyâ tezkiresi olma özelliğini taşımaktadır.

4.Sonuç

Tezkireler arasında *evliyâ tezkireleri*'nin önemli bir yeri vardır. Bu makalede Türk İslam Edebiyatı sahasına dâhil edebileceğimiz evliyâ tezkireleri ve onlar hakkında yapılan çalışmalar tanıtılmaya çalışılmıştır. Evliyâ hayatlarını anlatan eserler, toplumumuzun dine bağlılığını, dînî heyecanını artırmış ve manevi güç katmıştır. Siysi çalkantıların çok olduğu dönemlerde evliyâ tezkireleri Müslüman fertleri ayakta tutmaya çalışmıştır.

Evliyâ hayatları, menkıbeleri anlatılırken iman esasları, ibadetler ve siyer örnekleri ele alınmış ve okuyanın, dinleyenin ibret alması, din bilgisini geliştirmesi amaçlanmıştır. Evliyâ tezkireleri dil bakımından da örnek metinler olmuştur. Secîli anlatımları, şiirlerden misaller sunmaları, zengin dil kullanmaları bakımından hem kültür kaynağı hem de edebî zevki geliştirici metinler olmuşlardır.

Evliyâ tezkireleri de diğer tezkireler gibi değişiklik göstermektedir. Bir şehrin velîlerini anlatan evliyâ tezkireleri olduğu gibi belli başlı isimleri anlatan tezkireler de vardır. Attar'ın evliyâ tezkiresi bu alanın ilk eseridir. Müellifi belli olmayan evliyâ tezkireleri bulunmakla beraber edebiyatımızda müellifi belli Türkçe yazılan ilk telif eser, Bağdatlı Nazmî-zâde Hüseyin Murtazâ'nın on yedinci yüzyılda kaleme aldığı *Tezkire-i Evliyâ-i Bağdat* isimli tezkiresidir. Sinan Paşa'nın Evliyâ Tezkiresi ise Attar'dan çeviri olmakla birlikte telif özelliği taşıyan önemli bir tezkiredir.

Evliyâ tezkirelerinde, velîlerin hayatlarından önemli zaman dilimleri, talebeleriyle, müritleriyle yaşadığı ilginç vakalar üzerinde durulmuştur. Velîlerin hayatlarını anlatırken müelliflerin değerlendirmeler yaptığı, âyet, hadis, güzel söz ve şiirlerden, rivâyetlerden yararlandığı ve ibret için bunları aktardığı görülmüştür. Evliyâ tezkirelerinin bazılarında velîlerin ölüm tarihleri, mezarlarının nerede ve ne durumda olduğu belirtilirken bazılarında

ise belirtilmemiştir.

Evliyâ tezkirelerinde, Allah dostu anlamına gelen velilerin hayatları anlatılarak Müslüman halkı İslam inancına teşvik etme, gayrete getirme ve onlarda heyecan uyandırma amacı güdülmüştür.

Evliyâ tezkireleri edebiyat, tarih, sosyoloji, psikoloji, biyografi gibi birçok alanın kaynağı olmuştur. Bu bakımdan birçok sosyal bilimciyi ilgilendiren bu eserler toplum hayatımızın vazgeçilmez kaynaklarıdır ve yüzyıllardan beri okunmaya, anlatılmaya devam edilmektedir.

Evliyâ tezkireleriyle ilgili çalışmalardan hareketle Müslüman Türk toplumunu ayakta tutan temellerden birinin islâmî yaşayış olduğunu ve bunu da velî, evliyâ, Allah dostu gibi isimlerle vasıflandıran insanların hayatlarıyla temsil ettiğini söyleyebiliriz.

Kaynakça

- Aksu, Türkan. *Tercüme-i Tezkiretü'l-Evliyâ Üzerinde Lisânî Bir Çalışma*. Lisans Bitirme Tezi, İstanbul Üniversitesi, 941.
- Alkaç, Nurullah. “İslâmî Edebiyat Geleneğinde Tezkire”. Erişim: 12 Haziran 2017, <http://simitcay.com>.
- Aydın, Harun. *Tezkiretü'l-Evliyâ Tercümesi [103b-207a] (Giriş-Metin-Dizin)*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2005.
- Ayverdi, İlhan. *Misalli Büyük Sözlük*, 3 Cilt. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2005.
- Demirel, Özlem. *Tezkiretü'l-Evliyâ Tercümesi [1a-104a] (Giriş-Metin-Dizin)*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2005.
- Durmuş, Mustafa. “Tezkireden Biyografiye”. *Türk Dünyası Sosyal Bilgiler Dergisi*, 61(Bahar 2012): 289-294.
- Eraslan, Kemal. *Ali Şir Nevâyî Nesâyimü'l-Mahabbe Min Şemâyimi'l-Fütüvve*. Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, 1996.
- Eraydın, Selçuk. *Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1994.

- Firûzâbâdî, Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kût b. Muhammed. *el-Okyânûsu'l-basît fî tercemeti'l-kâmûsi'l-muhît: Kâmûsu'l-muhît tercümesi*. Trc. Mütercim Asım Efendi. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu, 2013.
- Güngör, Recep Şükrü. *Nazmî-zâde Hüseyin Murtazâ'nın Tezkire-i Evliyâ-i Bağdâd İsimli Eseri (İnceleme-Tenkitli Metin- Dizin)*. Doktora Tezi, Dicle Üniversitesi, 2017.
- Kablender, Nesibe. *Ferîdüddîn-İ Attâr'ın Tezkiretü'l-Evliyâ'sının Türkçe Tercüme Nüshaları Üzerinde Mukâyeseli Bir İnceleme*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2015.
- Kankılıç, Verdi. *Uygurca Tezkiretü'l-Evliyâ Tercümesi*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1972.
- Kara, Mustafa. *Buhara Bursa Bosna Şehirler/Sûfiler/Tekkeler*. İstanbul: Dergah Yayınları, 2012.
- Kara, Mustafa. "Hüseyin Vassaf'ın Sefîne-i Evliyâ ve Gülzâr-ı Aşk'ı", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 17, (Bahar, 2006): 323-327.
- Kemikli, Bilal. *Türk İslam Edebiyatı El Kitabı*. "Giriş" Ed. Ali Yılmaz, 6-22. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.
- Kırımhan, Nazan. *XIV. Yüzyıla Ait Anonim Bir Evliyâ Tezkiresinin 100 Varakının Çevirisi Üzerine Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1988.
- Köprülü, Mehmet Fuat. *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.
- Kuğu, Mustafa. *Tezkiretü'l-Evliyâ (Giriş, Metin, İndeks)*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2006.
- Küçük, Serhat. "Tezkire ve Tezkireciliğin Gelişimi", *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 1/2 (Bahar 2012): 14-31.
- Küçük, Serhat. *XVI. Yüzyıla Ait Bir Tezkiretü'l-Evliyâ Tercümesi (giriş-metin-sözlük-ıtpkıbasım)*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2011.
- Levent, Agah Sırrı. *Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Dergah Yayınları, 2014.

- Naskali, Emine Gürsoy. *Sinan Paşa Tezkiretü'l-Evliyâ*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Evliya Menâkıbnâmeleri*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2016.
- Olçay, Selahattin. *Tezkiretü'l-Evliyâ Tercümesi (İnceleme-Metin-İndeks) Ebu'l-Leys Semerkandî*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1965.
- Öz, Özlem. *Değişik Bir Tezkiretü'l-Evliyâ Metni (inceleme-dizin-metin)*. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1992.
- Özalan, Uluhan. *Bir Tezkiretü'l-Evliyâ Tercümesi (Giriş-İnceleme-Metin-Söz)*. Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, 2009.
- Özcan, Tahsin. "Nazmî-zâde Murtazâ Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 32: 461-463. Ankara: TDV Yayınları, 2006.
- Pala, İskender. *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2011.
- Parlatır, İsmail. *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Yargı Yayınları, 2012.
- Pekolcay, Necla. *Anadolu Türkçesi ile Tezkire el-Evliyâ Tercümesinin Gramer Hususiyetleri*. Mezuniyet Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1946.
- Pekolcay, Necla. *İslâmî Türk Edebiyatı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2002.
- Redhouse, Sir James William. *Turkish and English Lexicon*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 2011.
- Sami, Şemseddin. *Kamus-ı Türkî*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2006.
- Sarıççek, Ramazan. "Menâkıb-ı Kemâl Ümmî ve Bolu", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 17, 17 (Güz 2016): 283-348.
- Solmaz, Süleyman. *Gülşen-i Şu'arâ (Bağdatlı Ahdî)*. Erişim: 11 Haziran 2017, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr>, e-kitap, 2009.

- Şahin, Haşim. “*Tarihî Kaynak Olarak Evliyâ Menkıbeleri*”. Prof. Dr. Işın Demirkent Anısına, İstanbul: Dünya Yayıncılık, 2008.
- Tolasa, Harun. *Sehi, Latifi ve Aşık Çelebi tezkirelerine Göre 16. Yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2002.
- Tulum, Mertol. *Sinana Paşa Tazarrunâme Yakarışlar Kitabı*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2014.
- Türkiye Gazetesi Ansiklopedi Grubu (haz.), “Takdim”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2: 6-12. Ankara: Türkiye Gazetesi Yayınları, 2005.
- Uludağ, Süleyman. “Nefehâtü'l-Üns”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 32: 521-522. Ankara: TDV Yayınları, 2006.
- Yavuz, Orhan, *Tezkiretü'l-Evliyâ'nın Eski Türkiye Türkçesi İle Tercümesi*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı yayınları, 1988.
- Yavuz, Orhan. *Anadolu Türkçesiyle Yapılan En Eski Tezkiretü'l-Evliyâ Tercümesi ve Dil Özellikleri* (İnceleme-Gramer-Metin). Konya: Tablet Kitabevi, 2006.
- Yazıcıoğlu Ahmed Bican. *Aşıkların Nurları* (Envârü'l-Âşıkîn). Haz. Ahmet Metin Şahin, İstanbul: Metin Dağıtım, ts.
- Yılmaz, H. Kamil. *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014.

Turkish Islamic Literature And Tadhkiras Of Saints

Summary

Tadhkira (collection of biographies), which is among the basic resources of our classical literature, means to remember, to mention. Tadhkiras of Turkish literature originated from the books of Ṭabaqāt (biographical dictionaries) in Arabic Literature. Writing tadhkiras started in the 12th century and continued up to 20th century. There are hundreds of examples of tadhkiras, which are regarded as one the most important resources of Turkish Islamic literature.

We learn about the lives of our poets of the classical era generally from tadhkiras; we also learn about the lives, extraordinary incidents and stories of saints (awliyā) from the tadhkiras of saints. Tadhkiras were written in several fields. There are tadhkiras in various issues like Tadhkirat al-shu'arā (tadhkiras of poets), Tadhkirat al-awliyā (tadhkiras of saints), Tadhkirat al-'Othmānī (Ottoman tadhkiras) and Tadhkirat al-Hattatīn (tadhkiras of calligraphers). There are also tadhkiras dealing with the people living in a certain region or city like *Manāqib al-awliyā al Mişr* and *Tadhkirat al-awliyā al-Baghdad*. We get detailed information about Turkish Şūfī literature and its history from tadhkiras. Tadhkiras reflect the culture of the era when they were written. Their topics are the lives, activities and works of the people they deal with. They give examples from the works of the people they deal with and make interpretations about their personalities. An author of Tadhkira does such an action so that these people are not forgotten. When a tadhkira writer writes about them, he also shows his skill; he tries to use an artistic and harmonious style.

Allāh's friends have served for hundreds of years in order to sustain the religious life of the Muslim Turkish nation. Those friends of Allāh are called wali (saint); the plural form is awliyā

(saints). Wali lexically means “friend, buddy, helpmate and neighbor”; awliyā is its plural form. However, awliyā is used as a singular word in colloquial speech. In Şūfi terminology, it is used in the sense of “he who loves Allāh, becomes a friend of Allāh and is befriended by Allāh”.

The concept wali started to be used in the first century of Islam in the Islamic communities and became widespread with the emergence of *tārīkhas*; it continued to exist with the meaning Allāh’s friend. It became even more widespread with the works of the people like Sarraj, Kalabadhi, Qushayri, Hujwiri and Ibn Zayyad, and settled among the Muslim people permanently. We see that the term “khātām al-awliyā” is used for saints like the term “khātām al-anbiyā” used for the Prophet. Walis (saints) have degrees like Nuqabā, Nujabā, Abdāl, Awtād and Quṭb.

Tadhkiras of saints started to appear in Turkish literature in the 13th century. They are generally translations of Farīd al-Dīn ‘Aṭṭār’s tadhkira. Tadhkiras of saints played an important role in the resettlement of Anatolia, which was demolished by mongol invasion. The people became hopeless, afraid and panicky as a result of long wars and disorders. The greatest support for them at those times of despair was the lives and stories of saints. We see that some other tadhkiras were also translated along with that of Attar. The translations of Mullā Jamī’s *Nafahat al-uns*, Mullā Ḥusayn al-Kāshifī’s *Rashaḥāt ‘ayn al-ḥayāt*, and Abū l-Lays al-Samarqandī’s *tadhkira’l- awliyā* are the first tadhkiras of saints we see in the Turkish-Islamic literature. According to our research, the first original Turkish tadhkira of saints in our literature is Nazmī-zāde Murtazā Efendi’s *Baghdad’s awliyā* (Saints of Baghdad). The lives and stories of saints and information about taṣawwuf (Şūfism) are given in this book, which was prepared by us in 2017 as a doctoral thesis.

When lives and stories of saints were narrated, principles of

belief, deeds of worshipping and examples from the life of the Prophet were dealt with; thus, the ones who read and listened to them were meant to take lessons and improve their religious knowledge. Tadhkiras of saints became exemplary texts in terms of language. Rhymes in prose, examples from poems, usage of rich language in tadhkiras enabled them to become both sources of culture and texts that develop literary pleasures.

Important time periods in the lives of saints, interesting incidents between saints and their students and followers are narrated in tadhkiras of saints. It is seen that the writers make evaluations while narrating the lives of saints, quote verses of the Qurân, hadiths of the Prophet, aphorisms, poems and narrations so that people will take lessons. The dates of death of saints, the place of their graves and how the graves are now are mentioned in some tadhkiras of saints but they are not mentioned in others.

Tadhkiras of saints became resources for several fields like literature, history, sociology, psychology and biography. Therefore, those books, which interest many social scientists, are indispensable resources of our community life; they have been read and narrated for centuries.

Acting upon the studies on tadhkiras of saints, we can say that one of the foundations that keep up the Muslim Turkish community is Islamic life and that people called saints and friends of Allâh represent it in their lives.

We have determined that thirteen theses have been prepared up to now on tadhkiras of saints, which started with Mullâ Jâmi' and Alî Shîr Navâî and which are regarded as indispensable resources of Turkish Islamic literature. We did not include non-academic publications in this study. Thus, we have observed that studies on this topic are very few. Among the studies, two of the tadhkiras of saints were prepared as graduation theses, seven of them as master's theses and four of them as doctoral theses. We give information on tadhkira, tadhkira in Turkish Islamic litera-

ture and t tadhkiras of saints in this essay. We have tried to introduce main tadhkiras of saints.

Keywords: tadhkira (tezkire), wali (saint), tadhkira of saints, taŐawwuf (Őüfism), biography